

O ODRŽIVOSTI SEMANTIČKOG POIMANJA PRESUPOZICIJA

Palašić, Nikolina

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2021, 33, 7 - 23**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.31820/f.33.1.11>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:481351>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.33.1.11>

Nikolina Palašić

O ODRŽIVOSTI SEMANTIČKOG POIMANJA PRESUPOZICIJA*

dr. sc. Nikolina Palašić, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
nikolina.palasic@ffri.uniri.hr orcid.org/0000-0002-0054-1830

izvorni znanstveni članak

UDK 81'33

81'37

rukopis primljen: 15. travnja 2021; prihvaćen za tisak: 12. svibnja 2021.

U radu se problematiziraju presupozicije i njihove temeljne karakteristike te se razmatra još uvijek neriješeno pitanje jesu li one semantički ili pragmalingvistički fenomen. Na temelju povezanosti presupozicija i leksičkih elemenata te sintaktičkih struktura propituje se uvjerenje da je moguće kakvu određenu presupoziciju uvijek vezati uz točno određeni leksičko-sintaktički element, odnosno propituje se mišljenje da postoje takozvani garanti presupozicija. Na posve konkretnom problemu projekcije presupozicija, odnosno njihova prijenosa iz surečenice u složenu rečenicu u koju je ta surečenica uključena, razmatra se njihova kontekstualna ovisnost, pri čemu kontekst predstavlja rečenica unutar koje se presupozicija pojavljuje. Cilj je rada na konkretnim primjerima pokazati da kontekst utječe na stvaranje presupozicija te da nije održivo njihovo poimanje kao inferencija koje nastaju na temelju semantičkih garanata.

Ključne riječi: *presupozicije; projekcija; semantika; pragmalingvistika*

1. Neka preliminarna razmišljanja o presupozicijama

Ideja se o presupozicijama prvi put javila u Fregeovim (1892) promišljanjima o smislu i referenciji, pri čemu je on utvrdio da određenoj izjavi mora

* Ovaj je rad financiralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-human-1813 1140.

prethoditi informacija koja tu izjavu uopće čini mogućom. Ta je informacija zapravo presupozicija. Pritom je zaključio dvije stvari: prvo, da bi neki iskaz bio istinit, njegova presupozicija mora biti istinita i drugo, presupozicija „preživljava” negaciju.

Fregeov primjer, koji podupire obje navedene tvrdnje, glasi: *Kepler je umro u bijedi*. Presupozicija pritom glasi: *ime Kepler nešto znači*, odnosno *postojala je osoba imena Kepler* odnosno „Kepler” referira na određeni denotat. Dakle ako je postojala osoba imena Kepler, onda o toj osobi možemo nešto i reći, dakle možemo se referirati¹ na nju određenim iskazima, što znači da smo utvrđivanjem istinitosti te presupozicije uspostavili i uvjete istinitosti za iskaze kojima se na tu osobu referiramo. Negiramo li početnu rečenicu, dobit ćemo izjavu *Kepler nije umro u bijedi* te vidimo da presupozicija *ime Kepler nešto znači* ostaje i u tom slučaju netaknuta, dakle „preživljava” negaciju.

Na temelju navedenoga možemo reći da presupozicija prethodi govornom događaju i predstavlja nužan uvjet za njegovu realizaciju. Budući da ne predstavlja dio asercije/propozicije (sadržaja, onoga što se iskazom poručuje), opstaje i u situacijama u kojima se prozicija negira.

Nakon što je Frege u svojim filozofskim oglecima postavio temelje za razmišljanje o presupozicijama, rasprava je o njima zaživjela i u lingvistici, pa su svoje definicije presupozicija i kriterije za njihovo određivanje iznijeli primjerice Strawson (1950, 1952), Katz i Postal (1964), Horn (1969), Stalnaker (1973, 1974), Montague (1973) i drugi. Strawsonov je pristup

¹ Ovdje moramo napomenuti da referenciju shvaćamo u širem smislu negoli je primjerice opisana kod Russela (1905) i Austina (2014) – naime i jedan i drugi tvrdili su da ako nema onoga na što se referiramo, onda su takvi iskazi ništavni. Ako referenciju shvatimo na taj način, onda bismo mogli čak reći da je presupozicija rečenice *Kepler je umro u bijedi* zapravo kvazipresupozicija ili pseudopresupozicija jer tom rečenicom referiramo na nešto što ne postoji. Međutim jasno je da vlastita imena referiraju na osobu koja ih nosi, bila ona živa ili ne, pa ako bismo se složili s tvrdnjom da su iskazi bez (postojećeg) denotata ništavni, onda ne bismo ništa mogli reći ni o čemu što je nekada postojalo ili bismo, u manje ekstremnom slučaju, mogli reći da ništa od onoga što kažemo o onome što više ne postoji ne odgovara uvjetima istinitosti. Prema tome, kada je riječ o pitanju što presupozicija u odnosu na referenciju uopće znači, zadržat ćemo se na Fregeovu poimanju temeljnih karakteristika presupozicija: one sadrže informaciju koja je *prethodila* onome što mi nekim izrazom tvrdimo. Takav nam pristup omogućuje da se referiramo i na ono što je nekada postojalo, ali i na primjerice izmišljene denotate (mitologija, književnost i sl.). Strawson se kasnije nadovezao na Fregeovu ideju te je razradio pojam presupozicije, a referenciju je odredio ne kao karakteristiku kakva izraza, već kao rezultat upotrebe toga izraza. U skladu s tim on više ne govori o istinitosti izraza, već o istinitosti upotrebe izraza (1950: 326).

problematici presupozicija logičko-semantički, iako u svojim obrazloženjima referencije, u okviru kojih dolazi do definicije presupozicije, ima izrazito pragmalingvističkih elemenata. Na njegova se promišljanja nastavlja sva ostala istraživanja presupozicija u lingvističkoj domeni. U nastavku ćemo ukratko iznijeti najvažnije njegove teze.

Strawson (1950) u svom je članku *On referring*, suprotstavljajući se Russelovu poimanju referencije (s osnovnom tezom da je Russel pomiješao rečenice i upotrebu rečenica) i nastavljaajući se na Fregea, uveo sam pojam presupozicije. Pošao je od toga da određeni izrazi naprosto ne moraju imati istinosnu vrijednost, odnosno *istinosnovrijednosno značenje*, ali to ne znači da ih mi ne možemo upotrebljavati (ne znači da su ništavni, kako je to tvrdio Russel). Za primjer je uzeo rečenicu *Francuski je kralj ćelav*. Da je ta rečenica izgovorena u nekom davnom stoljeću, njezina bi propozicija bila istinita ako bi odgovarala izvanjezičnim okolnostima, drugim riječima, ako je tadašnji francuski kralj doista bio ćelav. Ta je izvanjezična okolnost provjerljiva. Međutim ako istu tu rečenicu netko upotrijebi u današnje vrijeme, kada Francuska više nema kralja, onda njezina propozicija nije ni istinita ni neistinita, već takva propozicija naprosto nema istinosnu vrijednost. Strawson to argumentira tvrdnjom da ako kažemo da neka propozicija nije istinita, primjerice nije istinito da je francuski kralj ćelav, onda negacija te propozicije mora biti istinita, tj. onda bi rečenica *Francuski kralj nije ćelav* imala istinitu propoziciju. Budući da Francuska nema kralja, jasno je da ni propozicija negirane rečenice ne može biti istinita, pa stoga Strawson zaključuje da se tvrdnje čijim se propozicijama izjavljuje nešto o denotatu koji više ne postoji ne mogu promatrati s obzirom na uvjete istinitosti. Da bi se takve tvrdnje mogle razmatrati u kontekstu uvjeta istinitosti, potrebno ih je „aktualizirati”, i to u smislu da im je potrebno dodati određene elemente koji u sebi sadrže informacije o vremenu i mjestu govornoga događaja, odnosno da bismo mogli određivati istinosnu vrijednost vremenske odrednice „sada”, moramo znati na koji se trenutak to „sada” odnosi, odnosno kada je određena rečenica upotrijebljena. U tom smislu možemo reći da rečenica *Trenutni francuski kralj sada je ćelav* ne zadovoljava uvjete istinitosti (jer Francuska trenutno nema kralja), dok to za rečenicu *Francuski je kralj ćelav* ne možemo tvrditi.

U tom kontekstu Strawson donosi definiciju presupozicija, koju možemo formulirati na sljedeći način: *uzmimo da su A i B dvije propozicije; A presuponira B ako i samo ako B predstavlja preduvjet istinitosti ili neistinitosti A. Drugim riječima, ako je A istinit ili neistinit, B je istinit.*

Kako vidimo, njegova definicija sadrži temeljnu karakteristiku presupozicija, koju je već utvrdio Frege, naime njihovu neosjetljivost na negaciju. Međutim ono što je zanimljivo u tom kontekstu jest činjenica da i sam Strawson (kao i svi koji ga kasnije citiraju) smatra da je njegova definicija presupozicija isključivo logičko-semantička, ali tu ipak moramo uočiti jedan izrazito pragmalingvistički aspekt – naime on je sadržan u dijelu definicije koji kaže „ako je A istinit ili neistinit”. Strawson je, kako smo gore pokazali, tvrdio da samo aktualizirana rečenica, dakle ona koja ima jasno označene vremensko-prostorne koordinate, može biti osjetljiva na uvjete istinitosti. Budući da je aktualizirana rečenica (iskaz) element govornoga događaja, ne možemo tvrditi da Strawson presupozicije smatra isključivo semantičkim fenomenom. Iz toga bismo nadalje mogli zaključiti da presupozicije, ako ih vežemo uz uvjete istinitosti, ne možemo tražiti u apstraktnim, već samo u konkretnim rečenicama, dakle iskazima.

Pomak prema proučavanju presupozicija kao u potpunosti pragmalingvističkog fenomena nalazimo kod Stalnaker (1973: 2ff), koji u svom članku *Pragmatics* iznosi tezu da se presupozicije trebaju analizirati u kontekstu u kojemu su nastale, odnosno da se razlika između asercije i presupozicije ne treba tražiti u sadržaju iskazane propozicije, već u situaciji u kojoj je propozicija upotrijebljena, konkretno, u stavovima i intuiciji govornika i sugovornika. Presupozicije on smatra uvjerenjima koja čine pozadinu neke asercije: propozicija p pragmatička je presupozicija samo ako govornik pretpostavlja ili vjeruje da p , pretpostavlja ili vjeruje da njegov sugovornik pretpostavlja ili vjeruje da p te pretpostavlja ili vjeruje da njegov sugovornik prepozna to da on pri iskazivanju propozicije stvara te pretpostavke (ibid., 5). Prema takvu shvaćanju presupozicija nije vezana uz verbalni dio govornoga čina, odnosno presupoziciju ne stvaraju asercije ni propozicije, već ih stvara onaj tko asercije i propozicije upotrebljava u govornom činu. Iako se takvo poimanje presupozicije može činiti kao prilično radikalni obrat u odnosu na njezinu definiciju iz semantičke perspektive, potrebno je napomenuti da presupozicija shvaćena na taj način ne gubi ništa od svojih karakteristika koje joj pripisuje semantičko-logička definicija – ona i dalje ostaje stabilna pri negaciji te mora biti istinita da bi iskazana propozicija uopće mogla biti istinita. Stalnaker polazi od činjenice da se komunikacija mora odvijati na određenom temelju dijeljenih (zajedničkih) uvjerenja – kada ne bismo neke stvari pritom uzimali zdravo za gotovo, komunikacija ne bi bila moguća. U skladu s tim on tvrdi da ne izgovaramo ono

što uzimamo zdravo za gotovo te da ne govorimo ono što nije kompatibilno s tom pozadinom dijeljenih uvjerenja.²

Stalnaker smatra da promatranje presupozicija iz takve, pragmalingvističke perspektive donosi neke prednosti u odnosu na semantičko-logičku perspektivu. Jedna je od tih prednosti primjerice ta što nam takav pristup ukida napor oko stroga određivanja razlika između presupozicija i semantičkih implikacija³ (npr. rečenica *Ivan shvaća da p* i presuponira i semantički implicira da *p*). Pragmalingvistički pristup omogućuje nam tvrdnju da je ponekad ono što je presuponirano istovremeno i semantički implicirano, a ponekad nije.

Međutim iako se Stalnakerovo poimanje presupozicija može činiti privlačnim jer nam uvelike olakšava njihovo određivanje i omogućuje nam da naprosto kažemo: u ovom kontekstu govornik presuponira ovo, u nekom drugom ono, u literaturi o presupozicijama vlada uvjerenje da na semantičkoj razini postoje elementi koji služe kao okidači presupozicija, i to bez obzira na kontekst u kojem su upotrijebljeni. Iako govornikova namjera i njegova uvjerenja, dakako, uvjetuju ono što se nekim iskazom presuponira, i dalje stoji tvrdnja da je u komunikaciji okidač za određenu presupoziciju sadržan u verbalnom dijelu govornoga čina, odnosno propozicija je ta koja navodi sugovornika na iščitavanje onoga što je presuponirano.

2. Propozicijski elementi kao okidači presupozicija

Iako je pojam presupozicija u svojim začecima bio relevantan tek u vezi s referencijom, odnosno referirajućim izrazima, nakon što su se njime

² U literaturi pronalazimo mišljenja da postoje slučajevi nastanka presupozicija koji i takav pristup dovode u pitanje jer ne pretpostavljaju dijeljeno znanje, primjerice uzmimo da u firmu dolazi novozaposlena osoba i već prvi dan kasni na uvodni sastanak te kaže: *Oprostite što kasnim, morao sam odvesti sina liječniku*. Presupozicija koja pritom nastaje glasi: *ta osoba ima sina*. Međutim nikako ne možemo reći da je ta presupozicija nastala na zajedničkom znanju sudionika komunikacije jer o toj osobi nitko od prisutnih ne mora ništa znati, a opet će svi na temelju rečenoga presuponirati da ima sina. Takvom argumentacijom Stalnakerov pristup u pitanje dovode primjerice Burton-Roberts (1989) i Gauker (1998). Međutim mogli bismo reći da kritičari Stalnakerova poimanja presupozicija zajednički kontekst/dijeljeno znanje možda preusko shvaćaju te da u ovom slučaju to dijeljeno znanje glasi: *ako netko govori o svom sinu, onda se podrazumijeva da ima sina*.

³ O razlici između presupozicija i semantičkih implikacija (*entailments*) vidi u Palašić (2018: 53 ff).

počeli baviti lingvisti, bitno mu je proširena domena relevantnosti, pa su se u tom smislu istraživali propozicijski elementi koji su odgovorni za nastanak presupozicija, dakle presupozicijski okidači ili garanti. U kontekstu (još uvijek aktualne) rasprave o tome predstavljaju li presupozicije semantički ili pragmatički fenomen u literaturi se razlikuju semantički i kontekstualni okidači. Semantički su okidači jezična sredstva koja zadovoljavaju sljedeću definiciju: *G* je garant presupozicije *P* samo ako za sve rečenice koje sadrže *G* u svim mogućim kontekstima vrijedi da *G* izaziva presupoziciju *P* (Reis 1977: 28). Obrnuto, semantičke su presupozicije neke rečenice samo one koje nastaju na temelju garanta sadržanog u danoj rečenici.

Međutim takva definicija semantičkih okidača – i općenito presupozicija kao semantičkog fenomena – problematična je već iz tog razloga što se presupozicije u određenim kontekstima mogu dokinuti, i to bez obzira na to što su nastale na temelju kakva semantičkog garanta. U lingvističkoj literaturi o presupozicijama postoji niz takvih elemenata za koje se smatra da uvijek izazivaju određenu presupoziciju⁴, ali ono što se pritom rijetko dovodi u pitanje jest stabilnost presupozicije bez obzira na jezične i druge okolnosti. Naime, kako smo već rekli, čak i tako nastale presupozicije kontekstualno su ovisne, što onda dovodi u pitanje njihovu pripadnost semantici.

Jedan od takvih semantičkih presupozicijskih okidača predstavljaju primjerice definitni nominalni izrazi, na temelju kojih nastaju referencijalne presupozicije:

- a) *Ivan dolazi.* (*p* = postoji Ivan)
- b) *Ivan ne dolazi.* (*p* = postoji Ivan)
- c) *Ivan ne dolazi jer ne postoji.* (presupozicija *p* nestaje)

U navedenom primjeru riječ je o postojanju/nepostojanju referenta te uvjetima istinitosti povezanih s presupozicijom, o čemu smo već govorili na početku ovoga rada. Na takvu je primjeru stvaranja presupozicija Strawson ustvrdio da neke rečenice, pa onda ni presupozicije koje iz njih nastaju, nisu osjetljive na uvjete istinitosti (jer nisu primijenjene u kontekstu). Ako je kontekst odgovoran za nastanak takva tipa presupozicija, onda ne možemo reći da su definitni nominalni izrazi semantički presupozicijski garanti, što osim

⁴ Usp. Fillmore (1969, 1971), Kiparsky i Kiparski (1970), Keenan (1971), Karttunen (1973), Jäger (2010) i dr.

toga vidimo i iz primjera c), koji predstavlja jezični kontekst u kojemu presupozicija nastala na temelju definitnog nominalnog izraza ne preživljava.

Nadalje se semantičkim garantima smatraju određene čestice i veznici – riječ je pritom o uvjerenju da pojedini leksički elementi, zahvaljujući svojim semantičkim obilježjima, uvijek stvaraju istu presupoziciju. Kada je riječ o česticama, one po svojoj definiciji sadrže oznaku modalnosti, što ih svrstava više u ilokucijski nego u propozicijski segment iskaza (Reis 1977: 55), dakle vezane su uz govorni čin, pa ih već i ta činjenica isključuje iz popisa semantičkih presupozicijskih okidača. Osim toga ti elementi ne stvaraju iste presupozicije u različitim kontekstima, čak ni onda kada njihova modalnost ne dolazi u prvi plan. Uzmimo za primjer česticu *još* upotrijebljenu u čisto temporalnom značenju:

- a) *Ona je još tu.*
- b) *Je li ona još tu?*
- c) *Ona još nije došla.*
- d) *Može još doći.*
- e) *Još (samo) ona nije došla.*

U primjeru a) asercija te rečenice glasi: *ona je u nekom vremenskom isječku t tu*. Presupozicija, čiji je okidač čestica *još*, glasi: *ona je bila tu prije vremenskoga isječka t*. U primjeru b) presupozicija ostaje ista, no u primjeru c) čestica *još* ne stvara istu presupoziciju, već upravo oprečnu: *ona nije bila tu prije vremenskoga isječka t*. Primjer d) ovdje je naveden kao kontekst koji ne sadrži negaciju (ako bi netko možda pomislio da navođenje negirana konteksta nije valjan odabir za dokazivanje nepostojanosti presupozicije) i u kojem presupozicija nastala u primjerima a) i b) također ne opstaje, već se stvara presupozicija kao u primjeru c). U primjeru e) stvara se presupozicija kao i u primjeru c), ali i presupozicija koja nam govori da su svi ostali došli. Dakle presupozicije koje se stvaraju na temelju čestice *još* ovisne su i o kontekstu i o mjestu na kojemu se *još* nalazi u propoziciji i o intonaciji, odnosno mjestu koje se u propoziciji naglašava. Veznik *ali* stvara presupozicije koje ukazuju na kakvu suprotnost, ali i dopusnost⁵. Budući da ovisno o upotrebi

⁵ R. Lakoff (1971) tvrdi da su dva temeljna obilježja veznika *ali* suprotnost i koncesivnost. Pritom veznik *ali* na suprotnost ukazuje kada se upotrebljava za kontrastiranje dviju semantički povezanih karakteristika (npr. antonima *siromašan/bogat*: *Ivo je siromašan, ali Marko je bogat*), a koncesivno mu se značenje pripisuje kada se presuponira kakva suprot-

stvara dva tipa presupozicija, također ga ne možemo smatrati semantičkim garantom, već zapravo elementom koji stvara pragmatičke, kontekstualno ovisne presupozicije.

Rečenični je naglasak također vrlo važan element u određivanju presupozicija, a na koji ćemo rečenični segment staviti naglasak, opet ovisi o govornikovoj intenciji, odnosno o kontekstu u kojemu stvaramo iskaz upotrebljavajući određenu rečenicu. Uzmimo naprimjer rečenicu *Ivan je prevario Anu*. Presupozicije koje takva rečenica stvara glase: *Postoji osoba koja se zove Ivan* i *Postoji osoba koja se zove Ana*. Negiramo li prvotnu rečenicu, dobivamo: *Ivan nije prevario Anu*, što nam potvrđuje da su navedene inferencije doista presupozicije jer ostaju nepromijenjene. Međutim što se događa s presupozicijama ako odlučimo naglasiti koju riječ u navedenom primjeru?

- a) *IVAN je prevario Anu.*
- b) *Ivan je PREVARIO Anu.*
- c) *Ivan je prevario ANU.*

U primjeru a) osim navedenih presupozicija stvara se još jedna: *netko je prevario Anu*, odnosno *Ana je prevarena*. Da je ta inferencija doista presupozicija, možemo provjeriti negacijskim testom: *IVAN nije prevario Anu* – presupozicija ostaje netaknuta. U primjeru b) stvara se dodatna presupozicija *Ivan je nešto učinio Ani*, a u primjeru c) *Ivan je prevario nekoga*.

Kada je riječ o rečeničnim strukturama kao okidačima presupozicija, i tu možemo pronaći primjere u kojima se presupozicije dokidaju u vrlo sličnim kontekstima. Uzmimo naprimjer slučaj koji je naveo Levinson (1983):

- a) *Ona je plakala prije nego što je završila doktorat.*
- b) *Ona je umrla prije nego što je završila doktorat.*

U primjeru a) presupozicija glasi: *Ona je završila doktorat*, no u primjeru b) ta se presupozicija dokida, i to na temelju našega općeg znanja, konkretno, na temelju našega znanja o tome da mrtva osoba ne može završiti neki rukopis.

nost, odnosno kada se pretpostavlja da postoji kakva karakteristika unatoč očekivanju: *Ona je siromašna, ali poštena* (ta se rečenica može formulirati na način da dopusnost postane eksplicitna: *Iako je siromašna, poštena je*). O koncesivnosti veznika *ali* vidi i Silić–Pranjkić (2005: 325), Badurina (2008: 104) te Badurina–Palašić (2010: 254).

Osim navedenoga neki propozicijski elementi u različitim kontekstima uopće ne sudjeluju u stvaranju presupozicija, već implikatura:

- a) *Iskrenost je opet na cijeni.*
- b) *Nije točno da je iskrenost opet na cijeni.*
- c) *Je li iskrenost opet na cijeni?*⁶

U navedenim trima primjerima upotrebe čestice *opet* nastaje presupozicija *iskrenost je jednom prije bila na cijeni*. Neki drugi primjeri upotrebe čestice *opet* ne aktiviraju nikakve presupozicije, već zapravo semantičke implikacije:

- a) *Opet se javio Ivan.*
- b) *Opet se nije javio Ivan.*

Inferencija koju stvaramo na temelju čestice *opet* u primjeru a) glasi: *Ivan se već ranije javio*, no kako ta inferencija u primjeru b) ne preživljava, odnosno glasi: *Ivan se već ranije nije javio*, zaključujemo da je riječ o implikaturi, a ne o presupoziciji.

Slična je situacija s kvantifikatorima poput *svi* i *neki*. Kvantifikator *neki* znači *ne svi*, pa ako kažemo primjerice *Neki su njezini prijatelji plavokosi*, dobit ćemo inferenciju: *Nisu svi njezini prijatelji plavokosi*, a negiramo li prvu izjavu (da bismo testirali je li dobivena inferencija presupozicija), dobit ćemo propoziciju: *Neki njezini prijatelji nisu plavokosi*, pri čemu vidimo da nam inferencija ostaje nepromijenjena, što znači da je ona zapravo presupozicija. Međutim promijenimo li kontekst, pa kažemo: *Neki njezini prijatelji nisu plavokosi samo u njezinoj mašti*, dobivena nam presupozicija više ne vrijedi. Takav nam rezultat može ukazivati na dvije stvari: ili dobivena presupozicija nije semantička ili uopće nije presupozicija (iako iz negacijskog testa proizlazi suprotno).

Iz navedenoga možemo zaključiti da su semantičke presupozicije upitan fenomen, posebice ako ih definiramo kao inferencije koje nastaju na temelju semantičkih garanata, i to neovisno o kontekstu u kojemu se pojavljuju.

⁶ Primjeri su preuzeti iz Reis (1977: 56). Ovdje je potrebno napomenuti da Reis na brojnim primjerima nastoji pokazati kako pojedini leksemi doista ne mogu služiti kao semantički garant presupozicija, međutim promiče joj jedna vrlo važna stvar: brojni slučajevi koje ona navodi kao različite presupozicije nastale u različitim kontekstima upotrebe jednog te istog leksičkog elementa zapravo nisu presupozicije, već implikature, što je razvidno iz činjenice da ne preživljavaju negaciju propozicije u kojoj su nastale.

Svaku od tako nastalih presupozicija možemo modificirati ili dokinuti promjenom konteksta, što zapravo više ide u prilog mišljenju da se presupozicije trebaju analizirati iz pragmalingvističke perspektive, odnosno da predstavljaju pragmalingvistički, komunikacijski fenomen.

3. O problemu projekcije presupozicija

Dosad smo pokazali kako stroga semantička definicija presupozicija i njihovih okidača nije održiva u komunikaciji te da ako želimo presupozicije promatrati kao semantički fenomen, moramo u najmanju ruku odustati od ideje presupozicijskih garanata. Pitanje projekcije još je jedan nerješiv problem u semantičkom pristupu presupozicijama (usp. npr. Levinson 1983, Gazdar 1979). Problem je projekcije presupozicija također vezan uz njihovu kontekstualnu ovisnost, s tim da je kontekst u tom slučaju shvaćen u užem smislu od komunikacijskog konteksta, naime predstavlja ga sama rečenica unutar koje presupozicija nastaje. Naime riječ je o tome kako složena rečenica, nastala od jednostavne rečenice, „nasljeđuje” njezinu presupoziciju, odnosno o tome prenosi li se presupozicija iz zavisne rečenice na glavnu ili ne.⁷ U nastavku donosimo nekoliko primjera u kojima ćemo pokazati kako se presupozicije projiciraju na cijelu složenu rečenicu i kako ta projekcija u određenim sintaktičkim strukturama izostaje.

Na temelju rečenice a) *Ivan je opet napravio grešku* javlja se presupozicija a') *Ivan je već ranije napravio grešku/greške*. U složenim rečeničnim strukturama koje slijede ta se presupozicija održava te se projicira na cijelu rečenicu:

- b) *Nije istina da je Ivan opet napravio grešku.*
- c) *Ako je Ivan opet napravio grešku, to će biti loše.*
- d) *Postoji velika vjerojatnost da će Ivan opet napraviti grešku.*
- e) *Ivan je požalio što je opet napravio grešku.*

Sintaktički konteksti koji su „propusni” za presupozicije u literaturi se nazivaju „rupama” (*holes*) (Karttunen (1973)). Takve rečenične strukture uključuju primjerice faktivne i finitivne glagole (poput *požaliti* i *prestati*). S druge pak strane postoji niz glagola koji tvore takav sintaktički kontekst

⁷ To su pitanje u lingvistička razmatranja uveli Langendoen i Savin (1971) tvrdnjom da ako klauza stvara određenu presupoziciju, onda ta presupozicija vrijedi i za cijelu rečenicu.

koji ne „propušta” presupozicije, odnosno koji onemogućuje njihovu projekciju, a oni se nazivaju „čepovima” (*plugs*). Sintaktičke okolnosti koje ne dopuštaju projekciju obično se konstituiraju oko glagola govorenja (*pitati, govoriti, tvrditi* i dr.), uz iznimku rečeničnih struktura koje sadrže takav glagol u prvom licu aktivnog prezenta ili kada je zavisna rečenica indirektno pitanje (*Pitam se je li Ivan opet napravio grešku*). Primjerice u rečenici *Ivan tvrdi/govori da je opet napravio grešku* presupozicija *Ivan je već ranije napravio grešku* ne pojavljuje se (kao u prethodno navedenim primjerima), odnosno ta inferencija koja se pojavljuje zapravo je implikacija (što vidimo iz toga da ne preživljava negaciju).

Osim pri upotrebi glagola govorenja projekcija se presupozicija ne ostvaruje ni u nekim pogodbenim rečeničnim strukturama, a takve okolnosti Karttunen naziva „filtrima” – naime neke se presupozicije „propuštaju”, odnosno selektivno se projiciraju, druge pak ne. Uzmimo za pojašnjenje sljedeće primjere⁸:

- f) *Opet je Ivan taj koji je upravo napravio grešku.*
- g) *Ako je Ivan taj koji je zadnji put napravio grešku, onda je vjerojatno opet Ivan taj koji je upravo napravio grešku.*
- h) *Ivan ili nikada ne pravi greške ili je opet Ivan taj koji je upravo napravio grešku.*

Presupozicije koje se stvaraju na temelju primjera f) glase: *Ivan je već ranije napravio grešku* i *Netko je upravo napravio grešku*. Međutim u primjerima g) i h) opstaje, odnosno biva projicirana, samo druga presupozicija, dok prva ne prolazi kroz „filar” navedenih rečeničnih struktura. Štoviše, kod takvih primjera možemo reći da su implikature koje nastaju na temelju takvih rečeničnih struktura odgovorne za ukidanje presupozicije: Naime primjeri g) i h) impliciraju to da govornik nije siguran u istinosnu vrijednost rečenoga: stvara se implikatura da je moguće da je Ivan već napravio grešku, ali i implikatura da je moguće da Ivan nije već napravio grešku. Drugim riječima, nije održivo implicirati da postoje dvije mogućnosti, a presuponirati jednu od njih.

Brojni su autori u svojim opisima projekcije presupozicija nastojali konstruirati sintaktičko-semantička pravila prema kojima se projekcija događa ili ne, ali su naposljetku došli do zaključka da to ne mogu konzistentno

⁸ Primjeri su preuzeti iz Jäger (2010: 416) te minimalno modificirani.

izvesti (npr. Liberman (1973), Reis (1974), Wilson (1975), Soames (1983) i dr.).

Soames (1983: 483) primjerice navodi čak i to da je temeljni kriterij koji se upotrebljava za dokazivanje postojanja presupozicija, naime negacija, također samo vrsta projekcije presupozicije iz potvrdne u negiranu rečenicu, odnosno negirana rečenica predstavlja „rupu”, ako se želimo držati Karttunenove terminologije. U svom nastojanju da iznađe kriterij koji bi jasno ukazivao na to koje će rečenice u cjelini naslijediti sve presupozicije svojih sastavnica, koje će naslijediti samo neke, a koje će u potpunost blokirati projekciju, Soames je morao odustati od nabiranja pojedinih rečeničnih struktura i uspostavljanja semantičkih okvira te je došao do zaključka da je u konačnici kontekst u kojemu je pojedina rečenica upotrijebljena odgovoran za ono što se s presupozicijama događa.

On navodi, nastavljajući se na Stalnakera i Gazdara⁹, sljedeće pravilo (njegovim riječima: strategiju), koje je primjenjivo na sve slučajeve projekcije i izostanka projekcije presupozicija, a koje uključuje govornika, sugovornika i kontekst (ibid., 490):

Iskazivanje *S* u kakvu (konzistentnu) konverzacijskom kontekstu *C* presuponira *P*, osim ako vrijedi sljedeće:

- a) *P* je nekompatibilno s kontekstom *C*
- b) iskaz konverzacijski implicira da govornik ne uzima *P* zdravo za gotovo.

Drugim riječima, ako se neka presupozicija kakve klauze blokira kada se ta klauza uklopi u složenu rečenicu, razlog je taj što kontekst koji je zahtijevao takvu formulaciju rečenice nije kompatibilan s prethodno nastalom presupozicijom, odnosno kontekst je taj koji je blokira, a ne rečenična struktura. Nadalje presupozicija može nestati naprosto zato što je govornik namjerno upotrijebio kakav iskaz kojim daje do znanja da se ne slaže s potencijalnim stvaranjem takve presupozicije. Što se tiče kompatibilnosti s kontekstom, konkretnije, sa zajedničkim znanjem, potrebno je dodati da

⁹ Gazdar (1979) također pokazuje odmak od semantičkog poimanja presupozicija, pa za primjer *John je pretao pušiti*, koji stvara presupoziciju *John je pušio*, navodi da takva rečenica uključena u neke kompleksnije rečenične strukture (npr. *Ako je John pušio, onda je pretao pušiti*) gubi navedenu presupoziciju iz jednostavnog razloga što ona nije konzistentna s konverzacijskim pretpostavkama koje trebaju biti ispunjene da bi takva kompleksna rečenica predstavljala primjeren iskaz.

nije uvijek presupozicija ta koja se mijenja ili izostaje kada se dogodi da u kontekstu ne postoji zajednička pozadina, već se ponekad mijenja i sam kontekst. Ta se pojavnost u literaturi naziva *akomodacija*, odnosno *prilagodba* (usp. Stalnaker 1974, Karttunen 1974). Do akomodacije dolazi kada govornik iznese neku informaciju koja je sugovorniku posve nova, a u toj je je informaciji sadržana kakva presupozicija. Primjerice čujemo li na vijestima *Jučer je umro kralj Lesota*, nećemo dokinuti presupoziciju *Lesoto ima kralja* samo zato što vjerojatno nismo znali da je Lesoto kraljevina, nego ćemo promijeniti kontekst, odnosno u svoje ćemo opće znanje dodati tu informaciju. Na taj način sudionici govornoga događaja mijenjaju kontekst kako bi iskazi imali smisla, odnosno kako bi presupozicije koje takvi iskazi stvaraju opstale. Ako neki iskaz stvara presupoziciju koju govornik ne može konzistentno prihvatiti, onda se obično takav iskaz smatra komunikacijski neprimjerenim, tj. neuspjelim.¹⁰

4. Zaključak

S obzirom na sve gore rečeno semantičko poimanje presupozicija koje se u ovome radu nastojalo preispitati jasno pokazuje nedostatke. Problemi koji se javljaju s tumačenjem presupozicija (njihova vezanost uz pojedine riječi, tj. garanti presupozicija, njihovo ukidanje u različitim rečeničnim strukturama koje sadrže iste garante itd.) teško se mogu u potpunosti ukloniti promatramo li presupozicije iz semantičke perspektive – naime svi dosadašnji pokušaji prezentirani u literaturi u vezi s tom problematikom nisu bili posve uspješni jer je uvijek moguće pronaći primjere (poput primjera navedenih u ovom radu) iz kojih jasno proizlazi da nije uvijek moguće slijediti uspostavljeni okvir, tj. koji jasno upućuju na potrebu šireg konteksta od rečeničnog da bi se u potpunosti semantički razlučili.

Iz gore navedenih promišljanja jasno proizlazi da u semantičkom pristupu presupozicijama jedan od najvećih problema predstavlja problem njihove projekcije jer takav pristup zahtijeva stvaranje pravila koja će odrediti kako istinosna vrijednost ili njezin izostanak u složenoj rečenici

¹⁰ Karttunen (1974: 191) u tom smislu kaže da govornici upotrebljavaju prečace u iznošenju svojih misli te se tako služe rečenicama čije presupozicije ne zadovoljavaju konverzacijski kontekst, odnosno govornik se može ponašati kao da je određena propozicija dio zajedničkih iskustava. Takvo je ponašanje u komunikaciji više pravilo nego iznimka. Zbog toga sugovornici često proširuju kontekst izvan postojećih granica u skladu s onime što konkretna situacija zahtijeva kako bi došlo do sporazumijevanja.

predstavlja funkciju istinosne vrijednosti klauza koje tvore tu rečenicu (Stalnaker 2002: 703 ff). Kada do projekcije dolazi, odnosno kada i klauza i cijela složena rečenica imaju istinosnu vrijednost, situacija je jednostavna, no moramo se zapitati kako će takva pravila glasiti kada jedna klauza ima pogrešnu semantičku presupoziciju, odnosno kada nema istinosnu vrijednost i kada do projekcije ne dolazi – u takvim situacijama nastaju problemi za kakve semantički pristup još uvijek nije uspio ponuditi adekvatan odgovor.

Na temelju svega dosad rečeno zaključujemo da je za razliku od semantičkoga pragmalingvistički pristup u stanju riješiti sve probleme koji se tradicionalno javljaju pri semantičkom poimanju presupozicija iz jednostavnog razloga što je komunikacija dinamički proces, u kojemu se presupozicije stvaraju i nestaju u skladu s komunikacijskim potrebama. Pragmalingvistički pristup pritom ne negira mogućnost pojedinih leksičko-sintaktičkih elemenata da stvaraju određene presupozicije, već samo polazi od toga da su te presupozicije potencijalne, upravo kao i samo značenje, te se ili aktualiziraju ili ne aktualiziraju tijekom komunikacijskoga procesa, ovisno o sudionicima i smjeru komunikacije.

Literatura

- Austin, John Langshaw (2014) *Kako djelovati riječima*, prev. Andrea Milanko, Zagreb: Disput.
- Badurina, Lada (2008) *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu*, Zagreb – Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada – Izdavački centar Rijeka.
- Badurina, Lada, Palašić, Nikolina (2010) „Pragmatika veznih sredstava”, u: Palić, I. (ur.): *Sarajevski filološki susreti I, zbornik radova*, Sarajevo: Bosansko filološko društvo, str. 252–265.
- Burton-Roberts, Noel (1989) *The Limits to Debate: A Revised Theory of Semantic Presupposition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fillmore, Charles J. (1969) „Types of lexical information”, u: Kiefer, F. (ur.): *Studies in Syntax and Semantics*, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, str. 109–137.
- Fillmore, Charles J. (1971) „Some problems for case grammar”, u: O’Brien R. J. (ur.): *22nd annual Round Table. Linguistics: developments of the sixties – viewpoints of the seventies, volume 24 of Monograph Series on Language and Linguistics*, Washington D.C: Georgetown University Press, str. 35–56.

- Frege, Gottlob (1892) „Über Sinn und Bedeutung”, u: Fichte, I. H, Ulrici, H. (ur.): *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, br. 100, Leipzig: Verlag von C. E. M. Pfeffer, str. 25–50.
- Gauker, Christopher (1998) „What Is a Context of Utterance? *Philosophical Studies* 91, str. 149–172.
- Gazdar, Gerald (1979) *Pragmatics. Implicature, Presupposition and Logical Form*, London: Academic Press.
- Horn, Laurence (1969) „A presuppositional analysis of only and even”, u: *Papers from the fifth regional meeting of the Chicago Linguistics Society*, Chicago, 98–107.
- Jäger, Gerhard (³2010) „Implikaturen und Präsuppositionen”, u: Carsensten, Kai-Uwe/Ebert, Cornelia/Ebert, Christian et al. (ur.): *Computerlinguistik und Sprachtechnologie. Eine Einführung*, Heidelberg: Spektrum Akademischer Verlag.
- Karttunen, Lauri (1973) „On defining ‘presupposition’”, u: *Linguistic Inquiry*, br. 4, str. 256–260.
- Karttunen, Lauri (1974) „Presuppositions and linguistic context”, u Krifka, M. (ur.): *Theoretical linguistics* 1, Berlin: De Gruyter Mouton, str. 181–194.
- Katz, Jerrold R. (1979) „A Solution to the Projection Problem for Presupposition”, u: Oh, C-K, Dineen, D. A. (ur.): *Syntax and Semantics*, New York–London: Academic Press, str. 91–126.
- Katz, Jerrold J., Postal, Paul M. (1964) *An Intergrated Theory of Linguistic Description*, Cambridge, MA: The MIT Press.
- Keenan, Edward L. (1971) „Two kinds of presupposition in natural language” u: Fillmore, C. J. i Langendoen, D. T. (ur.): *Studies in Linguistic Semantics*, Austin: Rinehart & Winston, str. 45–54.
- Kiparsky, Paul i Kiparsky, Carol (1970) „Fact”, u: Bierwisch, M. i Heidelpf, K. (ur.) *Progress in Linguistics*, Berlin: de Gruyter Mouton, str. 143–173.
- Lakoff, Robin (1971) „If’s, And’s and But’s about conjunction”, u: Fillmore, C. J., Langendoen, D. T. (ur.): *Studies in Linguistic Semantics*, Austin: Rinehart & Winston, str. 114–149.
- Langendoen, Donald T.; Savin, Harris B. (1971): „The projection problem for presuppositions”. In: Petöfi, J.; Franck, D. (Hrsg.); *Präsuppositionen in Philosophie und Linguistik*, Frankfurt a. Main.
- Levinson (1983) *Pragmatik*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Liberman, M. (1973) „Alternatives”, u: Corum, C., Smith-Stark, T. C., Weiser, A. (ur.): *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago, Illinois: University of Chicago, 346–355.
- Montague, Richard (1973) „Presupposing” u: Petöfi, J., Franck, D. (ur.): *Präsuppositionen in Philosophie und Linguistik*, Frankfurt a. Main: Athenäum Verlag.
- Palašić, Nikolina (2018) „Presupozicije vs. implikature – na razmeđu semantike i pragmatike”, u: Badurina, L., Palašić, N. *Riječki filološki dani, Zbornik radova*, Rijeka: Filozofski fakultet, str. 51–62.
- Reis, Marga (1977) *Präsupposition und Syntax*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Russel, Bertrand (1905) „On Denoting”, u Stout, G. F. (ur.): *Mind*, New Series, vol. 14, br. 56, Oxford: Oxford University Press, str. 479–493.
- Soames, Scott (1983) „How Presuppositions Are Inherited: A Solution to the Projection Problem”, u: *Linguistic Inquiry*, vol. 13, br 3, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, str. 483–545.
- Sperber, Dan, Wilson, Deirdre (1986) *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell.
- Stalnaker, Robert C. (1973) „Pragmatics”, u: Petöfi, J.; Franck, D. (ur.): *Präsuppositionen in Philosophie und Linguistik*, Frankfurt a. Main.
- Stalnaker, Robert C. (1974) „Pragmatic Presuppositions”, u: Munitz M. K., Unger, P. K. *Semantics and philosophy*, New York: New York University Press, str. 197–213.
- Stalnaker, Robert C. (2002) „Common ground”, u: *Linguistics and Philosophy*, Nr. 25, 701–721.
- Strawson, Peter Frederick (1950) „On Referring”, u: Rile, Gilbert (ur.) *Mind*, A Quarterly Review of Psychology and Philosophy, vol. 59, br. 235, Oxford: University Press, str. 320–344.
- Strawson, Peter Frederick (1952) *Introduction to Logical Theory*, London: Methuen.
- Wilson, Deirdre (1975) *Presuppositions and Non-Truth-Conditional Semantics*, London/New York/San Francisco: Academic Press.

SUMMARY

Nikolina Palašić

ON THE SUSTAINABILITY OF THE SEMANTIC UNDERSTANDING OF PRESUPPOSITIONS

The paper deals with presuppositions and their basic characteristics, as well as the still unresolved question of whether they are a semantic or pragmalinguistic phenomenon. Special emphasis is placed on the connection between presuppositions and individual lexical elements and syntactic structures, questioning the belief that it is possible to always link a particular presupposition to a specific lexical-syntactic element, i.e., the opinion that there are so-called guarantors of presuppositions. In addition, the paper discusses a very specific problem of projection of presuppositions, i.e., their transfer from a clause to a complex sentence in which that clause is included.

Key words: *presuppositions; projection; semantics; pragmalinguistics*